

КСЕНИЈА КОНЧАРЕВИЋ*

Универзитет у Београду

Православни богословски факултет

Катедра за филологију

ЈЕЗИК САКРАЛНОГ КАО ПРЕДМЕТ РУСИСТИЧКИХ ИСПИТИВАЊА**

У раду се нуди преглед теолингвистичких истраживања у русистици, образлаже њен теоријско-методолошки и појмовно-категоријални апарат и критички приказују најважнији резултати постигнути у последњој деценији XX и првој деценији XXI века на фундаменталним и апликативним подручјима проучавања језика сакралног који се излажу у дисертацијама, монографским публикацијама, радовима објављеним у тематским зборницима, зборницима са научних скупова и научним часописима у Руској Федерацији (са библиографским референцама).

Кључне речи: теорија и методологија лингвистике, језик сакралног, теолингвистика, сакрални функционалностилски комплекс, савремени руски стандардни језик, русистика.

0.1. У савременој лингвистици конституисало се неколико приступа теоријском заснивању и дескрипцији феномена религијске комуникације. Тако, у научну употребу увелико су ушли термини религијски језик, култни језик, језик сакрума, молитвени језик, језик Цркве, религијски дискурс, религијски стил, религијско-проповеднички стил, религијска употреба језика, религијска комуникација и др. Већ и само побрајање ових разнородних термина сведочи о комплексности и вишедимензионалности методолошких приступа проучавању објекта нашег интересовања. Када је реч о доминант-

* kkoncar@open.telekom.rs

** Рад је израђен у оквиру пројекта Православног богословског факултета Универзитета у Београду под насловом „Српска теологија у XX веку: фундаменталне претпоставке теолошких дисциплина у европском контексту – историјска и савремена перспектива“, који финансијски подржава Министарство науке Републике Србије (евиденциони број пројекта 179078).

ним методолошким приступима истраживању интеракције језика са духовношћу и религијом уопште, издвојићемо функционално-стилистичку, комуниколошку, дискурсну и социолингвистичку парадигму. Прва полази од идентификовања посебног „религијског стила“ (у другој терминологији: религијско-проповедничког, црквено-религијског, богослужбеног, литургијског стила), или, како смо склонили да предложимо, сакралног функционалностилског комплекса (детаљније в. т. 2.1). Њој је блиска комуниколошка парадигма, чији објекат интересовања представљају специфични жанрови унутарцрквене комуникације, попут проповеди, молитве, посланице, докумената црквеног законодавства, жанрова епистоларне комуникације, етикецијских жанрова (детаљније в. т. 2.2). Испитивање религијског дискурса полази од схватања комуникације међу члановима верске заједнице као институционалног дискурса условљеног социјалним функцијама учесника општења и нормираног како у садржинском, тако и у формалном погледу и примењиваног у сакралној комуникацији, базираног на јасно конфесионално одређеним вредностима и нормама невербалног и вербалног понашања (детаљније в. БУГАЕВА 2008: 15–23). Најзад, социолингвистичка парадигма усмерена је на истраживање говора припадника одређене верске заједнице у разним ситуацијама, на идентификовање особености њиховог социолекта, односно религиолекта¹ (детаљније в. БУГАЕВА 2008: 15–33; преглед побројаних парадигми са релевантном литературом исп. у: БУГАЕВА 2007: 39–53; БУГАЕВА 2008: 7–42). Ипак, најцеловитије се феномен интеракције лингвистичког и сакралног сагледава у дисциплини екстерне лингвистике која се налази у фази конституисања и разраде – теолингвистици (у досадашњем развоју научне мисли у овој области коришћени су, премда слабије, и алтернативни називи: теолошка лингвистика, сакралингвистика, религиолингвистика, теологија језика).

0.2. Сам термин *теолингвистика* и његово појмовно одређење први је у науци о језику понудио белгијски лингвиста Жан-Пјер ван Нопен (1976, са ревизијом 1981). По његовом схватању, теолингви-

¹ Религијски социолект (религиолект) И. В. Бугајова дефинише као „относително устойчивую, социјално маркированную подсистему национального языка, обслуживающую речевые потребности ограниченной социальной группы верующих людей, отражающую теоцентрическую картину мира и характеризующуюся лексическими, фонетическими, словообразовательными и грамматическими особенностями. С точки зрения стратификации, религиозный социолект – это совокупность языковых средств, которыми владеют люди, объединенные стратой вера в *Боја*“ (БУГАЕВА 2008: 33).

стика настоји да разјасни „на који се начин људска реч може употребити у односу према Богу, на који начин језик функционише у религијским ситуацијама, у ситуацијама које не одговарају чврстим стандардима непосредне једностране комуникације и које, без обзира на то, с друге стране, показују подударности са логиком његове дескрипције у појединим његовим манифестацијама, као што су метафора или говорни чин“² (цит. према: KUCHARSKA-DREISS 2004: 24). Исти аутор, средином 90-их година,³ говори и о *критичкој теолингвистици* као хибридној дисциплини која обједињава теолингвистику са критичком лингвистиком у настојању да понуди анализу измештања сакралног дискурса из његовог првобитног контекста, односно употребе језика сакралног од стране разних изванрелигијских идеологија (KUCHARSKA-DREISS 2004: 29).

0.3. За интернационалну промоцију термина *теолингвистика* несумњиво највеће заслуге припадају Дејвиду Кристалу, који га је 1987. унео у чувену *The Cambridge Encyclopedia of Language*, наводећи као сфере њеног проучавања „језик библиста, теолога и других стручњака који се баве религиологијом, као и језик активних верника“ (цит. према издању: CRYSTAL 1995: 412) (занимљиво је напоменути да исти аутор у свом *Енциклопедијском речнику модерне лингвистике*, чије је прво издање изашло 1978, а друго 1985, не наводи ову одредницу – исп. KRISTAL 1987). Средином 90-их година до снажног интересовања за ову проблематику долази у Немачкој. Програмски чланак на ову тему објавиће Андреас Вагнер, који, пошто је сагледао значај интеракције теологије и лингвистике и посебно нагласио значај вербалне компоненте у делатности свештенослужитеља, образлаже и низ конкретних истраживачких пројеката, као што су лингвистичка анализа језика богослужења, анализа језика катихезе, али и анализа исказа лаика везаних за теме које се тичу вере и духовности (нпр. смрт вољене особе) (WAGNER 1999: 24–25). О томе да је на немачком подручју теолингвистика тих година постигла ширу афирмацију у лингвистичким круговима сведочи између осталог и чињеница да је у једном репрезентативном прегледу опште лингвистике из 1997. она уврштена у каталог лингвистичких

² Цитат преузет из: J.-P. van Noppen, *Methodist Discourse and Industrial Work Ethic. A Critical Theolinguistic Approach*. [In:] „Belgisch tijdschrift voor filologie en geschiedenis“ 73, 1995, Afl. 3: „Moderne talen letterkunde“, s. 693.

³ J.-P. van Noppen, *Critical Theolinguistics: Methodism, its Discourse and its Work Ethic* (= Working paper in preparation for the L. A. U. D. Symposium, Series A, General and Theoretical Papers, Paper No. 400), Linguistic Agency University of Duisburg, Duisburg 1996, s. 1.

дисциплина (HERBERMANN ET AL. 1997: 53), те да је у истом извору као објекат лингвистичких испитивања издвојена и комуникација у Цркви (HERBERMANN ET AL. 1997: 48).

0.4. У словенском свету најживље интересовање за проблеме теолингвистике појавило се у Пољској, задобивши и своје институционално окриље у Комисији за језик вере, формираној 1999. при Президијуму Пољске академије наука, као орган Савета за пољски језик. Са поменутом комисијом, чија је делатност нашла одраза и у одговарајућим нормативним документима, у најтешњој је вези Секција сарадника Комисије за језик вере, основана 2002. На сваке две године Комисија организује интердисциплинарне научне скупове посвећене различитим аспектима проучавања језика вере и Цркве (детаљније в. у: ГАДОМСКИЙ 2005: 20). У Украјини, свакако под утицајем кретања у пољском језикословљу, постоји живо интересовање за проблеме теолингвистике, које поседује и институционалне оквири свога развоја, пре свега заслугом А. Гадомског, аутора већег броја публикација из ове области, који је почев од 2004. увео предмет „Основи теолингвистике“ у студијске програме Филолошког факултета Тавричког националног универзитета (Симферопол), а у оквиру исте институције одржано је и више научних скупова на ову тему (детаљније в. ГАДОМСКИЙ 2005: 21–23).

1.0. У Русији је теолингвистичка проблематика први пут доспела у жижу интересовања научне јавности појавом монографије Н. Б. Мечковске *Јзык и религија* (МЕЧКОВСКАЯ 1998). У овој земљи истраживање проблема језика Цркве и духовности уопште, поред изучавања традиционалног сакралног језика – црквенословенског, до почетка ХХI века кретало се углавном у оквирима функционалне стилистике, а било је препуштено углавном иницијативи заинтересованих појединаца, углавном без шире институционалне подршке (међу првим изузецима поменућемо Катедру за стилистику Волгоградског државног универзитета, у чијем окриљу је под руководством О. А. Прохватилове објављен низ тематских и зборника са научних скупова). У овом раду настојаћемо да понудимо преглед основних праваца теолингвистичких истраживања у савременој русистички, са образлагањем њеног појмовно-категоријалног апарата и приказом најважнијих резултата постигнутих на фундаменталним и апликативним подручјима проучавања језика сакрума (са библиографским референцама)⁴.

⁴ Једини прегледни рад о развоју теолингвистике на руском говорном подручју објавио је А. К. Гадомски (ГАДОМСКИЙ 2010: 357–373), при чему се он

1.1. Научни рад у области теолингвистике у Русији интензивно се развија на катедрама опште лингвистике, русистике и страних филологија у Москви, Петрограду, Волгограду, Вороњежу, Иркутску, Јекатеринбургу, Владикавказу, Краснодару, Рјазању, Јарослављу, Чељабинску, Тамбову, Тверу. По наводима А. К. Гадамског, од прве дисертације из домена теолингвистике, која датира из 1999. године (О. А. Прохватилова)⁵, закључно са 2010. годином, у Руској Федерацији и у значајним универзитетским центрима бивших совјетских република у којима је филологија традиционално развијана у складу са доминантним тенденцијама у руској науци о језику – Кијеву, Тартуу, Махачкали – одбрањене су четири докторске и 54 кандидатске дисертације везане за разне аспекте ове научне дисциплине на материјалу опште лингвистике, русистике и славистике, англистике, германистике, туркијских језика (ГАДОМСКИЙ 2010: 370), од којих ћемо овде покушати да прикажемо истраживања релевантна за русистичку теолингвистику.

1.2. Фундаменталне категорије језика религијске сфере, са покушајем разграничења појмова религијског функционалног стила, религијског дискурса и религијског социолекта и акцентом на овом потоњем описане су у дисертацији И. В. Бугајове, која, поред општелингвистичке, има и наглашену русистичку дескриптивну компоненту – разматрање конфесионалне маркираности језичких нивоа (фонетике, ортографије, граматике, лексике) у говору православних верника са руског говорног подручја у последњој деценији XX и првој деценији XXI века⁶. Неколико дисертационих истраживања посвећено је религијском дискурсу руског језика из монолингвал-

фокусирао на разраду општих теоријско-методолошких питања односа језика и духовности у русофаној лингвистици од XIX до краја XX века, док је у нашем раду тежиште на русистичким истраживањима у сфери теолингвистике у последњој деценији XX и првој деценији овога века. Библиографски опис који овде нудимо ограничен је на монографске публикације и радове из научних часописа, тематских и зборника са научних скупова публиковане у Руској Федерацији. Аутор има пријатну дужност да изрази захвалност И. А. Бугајовој (Москва) и А. К. Гадамском (Симферопол) на несебичној помоћи у употпуњавању библиографске грађе.

⁵ Прохватилова О. А. *Речевая организация звучащей православной проповеди и молитвы: Диссертация ... доктора филологических наук.* – Волгоград, 2000. – 495 с.

⁶ Бугаева И. В. *Язык православной сферы: современное состояние, тенденции развития: Диссертация ... доктора филологических наук.* – М., 2010. – 454 с.

не (Е. В. Бобирева) и контрастивне перспективе (И. М. Пијевска)⁷, сакралном тексту са становишта филолошке херменеутике и лингвокултурологије (С. Р. Абрамов, Н. И. Коновалова)⁸, хришћанској слици света у свести носилаца савременог руског језика (М. В. Славутина, Т. Н. Бурмистрова)⁹, као и истраживањима религијски маркираних концепата у руском језику из монолингвалне (Н. В. Куљчицка) и контрастивне перспективе (О. А. Ванијева)¹⁰. Највећи број дисертација односи се на истраживања жанрова сакралног функционалностилског комплекса, пре свега проповеди и посланице. Проповед као језгрени жанр овог комплекса испитивана је дијахронијски (Ј. И. Кислова, М. М. Савина, М. В. Сибирјова, В. В. Смирнова)¹¹ и синхронијски – са текстолошког (Т. В. Ицкович), стилистичког (И. А. Крилова, К. А. Кузмина, М. Б. Расторгујева) и традуктолошког

⁷ Бобырева Е. В. *Религиозный дискурс: ценности, жанры, стратегии: на материале православного вероучения: Диссертация ... доктора филологических наук.* Волгоград, 2007. – 465 с.; Пиевская И. М. *Системные отношения религиозного дискурса: на материале английского и русского переводов «Книги Псалмов»: Дис. ... канд. филол. наук.* – Воронеж, 2006. – 171 с.

⁸ Абрамов С. Р. *Сакральный и поэтический текст как предмет филологической герменевтики: Диссертация ... доктора филологических наук.* – СПб., 2006. – 515 с.; Коновалова Н. И. *Сакральный текст как лингвокультурный феномен: Диссертация ... доктора филологических наук.* – Екатеринбург, 2007. – 354 с.

⁹ Славутина М. В. *Особенности репрезентации христианской картины мира в лексике русского языка: Диссертация ... кандидата филологических наук.* – Екатеринбург, 2006. – 253 с.; Бурмистрова Т. Н. *Сакральная фитонимия: лингвокультурологический аспект: Дис. ... канд. филол. наук.* – Екатеринбург, 2008. – 175 с.

¹⁰ Ваниева О. А. *Фразеологические единицы библейского происхождения с концептами «душа», «дух» и «сердце» в качестве опорного слова в русском, английском и осетинском языках: сопоставительное исследование на материале Нового завета Библии: Дис. ... канд. филол. наук.* – Владикавказ, 2005. – 230 с.; Кульчицкая Н. В. *Религиозно-этические и социально-культурные концепты, выражающие идею возможности/долженствования спасения России в языке произведений русских философов: Дис. ... канд. филол. наук.* – Краснодар, 2007. – 160 с.

¹¹ Кислова Е. И. *Грамматическая норма языка проповеди Елизаветинского периода: 1740-е гг.: Дисс. ... канд. филол. наук.* – Москва, 2007. – 306 с.; Савина М. М. *Синтаксис проповедей русских священников XVIII–XIX веков: Диссертация ... кандидата филологических наук.* – Рязань, 2008. – 200 с.; Сибирёва М. В. *Проповедь митрополита Филарета (Дроздова) в русской литературе: проблемы жанра и стиля: Диссертация ... кандидата филологических наук.* – Москва, 2008. – 240 с.; Смирнова В. В. *Чудо как жанрообразующий элемент средневековых религиозных жанров: Дис. ... канд. филол. наук.* – Москва, 2006. – 254 с.

становишта (М. В. Шиповских).¹² Занимање истраживача такође је привукао жанр посланица као званичног документа Цркве, из дијахронијске (А. А. Молдајева) и синхронијске перспективе (И. Ј. Јармуљска, Со Ин Јен)¹³.

1.3. Истраживања специфичности функционисања јединица разних језичких нивоа у сакралном дискурсу такође репрезентују разноврсност одабраних предмета и теоријско-методолошких приступа истраживањима. Тако, проблемима фонетике и прозодије руског језика (у контакту са црквенословенским, с обзиром на напоредност литургијског функционисања и елементе диглосије у реализовању интертекстуалности као битне карактеристике сакралних жанрова) на материјалу проповеди и молитве бавила се О. А. Прохватилова¹⁴. Сакрална лексика проучавана је из перспективе етимологије (Ј. К. Антушева), дијалектологије (С. Ј. Дубровина), стилистике – истраживања индивидуалног стила (Н. М. Иванова, Г. А. Толстова), социолингвистике (Ј. Н. Михајлова)¹⁵. Овој области блиска је и

¹² Ивойлова Н. Ю. *Строй текста современной христианской проповеди (на материале английского языка): Дис. ... канд. филол. наук.* – Ярославль, 2003. – 199 с.; Ицкович Т. В. *Православная проповедь как тип текста: Диссертация... кандидата филологических наук.* – Екатеринбург, 2007. – 160 с.; Крылова И. А. *Современная православная проповедь в функционально-стилистическом аспекте: Дисс. ... канд. филол. наук.* – СПб., 2005. – 227 с.; Кузьмина К. А. *Структурные и языковые особенности проповеди как речевого жанра: Дисс. ... канд. филол. наук.* – СПб., 2006. – 276 с.; Расторгуева М. Б. *Речевой жанр церковно-религиозной проповеди: Дис. ... канд. филол. наук.* – Воронеж, 2005. – 280 с.; Шиповских М. В. *Перевод прагматических компонентов протестантской проповеди (На материале английского и русского языков): Дис. ... канд. филол. наук.* – Москва, 2006. – 345 с.

¹³ Моллаева А. А. *Лексико-семантическое своеобразие православной проповеди XVIII века: Дис. ... канд. филол. наук.* Махачкала, 2004. – 249 с.; Ярмульская И. Ю. *Духовное послание в документоведческом и стилистическом освещении: Дис. ... канд. филол. наук.* – Волгоград, 2006; Со Ин Ен. *Речевой жанр современного церковно-религиозного послания: Дис. ... канд. филол. наук.* – Москва, 2000. – 188 с.

¹⁴ Прохватилова О. А. *Речевая организация звучащей православной проповеди и молитвы: Дисс. ... доктора филологических наук.* – Волгоград, 2000. – 495 с.

¹⁵ Дубровина С. Ю. *Христианская лексика в диалектах русского языка: Дисс. ... доктора филол. наук.* – Тамбов, 2006. – 489 с.; Иванова Н. М. *Религиозная лексика в лирике Н. С. Гумилева: Дисс. ... канд. филол. наук.* – Тверь, 2008. – 162 с.; Михайлова Ю. Н. *Религиозная православная лексика и ее судьба (По данным толковых словарей русского языка): Дисс. ... канд. филол. наук.* – Екатеринбург, 2004. – 171 с.; Славутина М. В. *Особенности репрезентации христианской картины*

сакрална идиоматика, посматрана из иманентно лингвистичке (С. В. Булавина, О. А. Ванијева) и лингвокултуролошке перспективе (Н. А. Воробјова)¹⁶. У засебну област издвојићемо испитивања везана за функционисање библеизама у историји руског књижевног језика (Ј. В. Логунова) и данас (С. Онопријенко), у индивидуалном стилу истакнутих књижевника (Г. В. Романова, Ј. А. Храчкова), у масовној свести савремених носилаца руског језика (М. О. Туркова-Зарајска), за њихове лингвопрагматске потенцијале у руском језику (Ј. С. Семјонова) и за њихово контрастивно постављање у руском и другим језицима, претежно са лингвокултуролошком и традуктолошком усмереношћу (Ј. И. Болигер, Ј. И. Назарова, К. В. Јацкевич)¹⁷.

2. 0. У истраживањима објављиваним у часописима и зборницима, на која ћемо се фокусирати у даљем излагању, доминантно место припада онима која третирају стилистичке и жанровске одлике језика сакрума.

мира в лексике русского языка: Дисс. ... канд. филол. наук. – Екатеринбург, 2006. – 253 с.; Толстова Г. А. *Старообрядческая конфессиональная лексика в письменной речи Агафьи Лыковой: Дисс. ... канд. филол. наук.* – Красноярск, 2007. – 461 с.

¹⁶ Булавина С. В. *Русские устойчивые словосочетания, содержащие церковно-религиозную лексику: Дисс. ... канд. филол. наук.* – Воронеж, 2003. – 156 с.; Ваниева О. А. *Фразеологические единицы библейского происхождения с концептами „душа“, „дух“ и „сердце“ в качестве опорного слова в русском, английском и осетинском языках: сопоставительное исследование на материале Нового завета Библии: Дис. ... канд. филол. наук.* – Владикавказ, 2005. – 230 с.; Воробьева Н. А. *Русская сакральная идиоматика: лингвокультурологический аспект: Дис. ... канд. филол. наук.* – Екатеринбург, 2007. – 188 с.

¹⁷ Болигер Е. И. *Сопоставление использования библеизмов в институциональном дискурсе разных культур: Дис. ... канд. филол. наук.* – Тверь, 2005. – 231 с.; Логунова Е. В. *Поэтика русского исторического повествования 20-х годов XVII века: топика и библеизмы: Дис. ... канд. филол. наук.* – М., 2006. – 170 с.; Назарова Е. И. *Сопоставление использования библеизмов в русском и немецком языках и лингвопрагматические особенности вариантов перевода: Дис. ... канд. филол. наук.* – Краснодар, 2001. – 178 с.; Оноприенко С. *Библеизмы современного русского языка: Дис. ... канд. филол. наук.* – Воронеж, 1997. – 189 с.; Романова Г. В. *Использование библеизмов в поэзии Марины Ивановны Цветаевой: Дис. ... канд. филол. наук.* – Воронеж, 2003. – 223 с.; Семенова Е. С. *Библеизм как средство речевого воздействия: Дис. ... канд. филол. наук.* – Тверь, 2003. – 148 с.; Туркова-Зарайская М. О. *Особенности понимания библеизмов современными носителями языка: Дис. ... канд. филол. наук.* – Тверь, 2002. – 202 с.; Храчкова Л. А. *Отбор и использование библеизмов в художественном наследии М. А. Булгакова: Дис. ... канд. филол. наук.* – Воронеж, 2004. – 286 с.; Яцкевич К. В. *Библеизмы в чешском литературном языке: на фоне русского и немецкого: Дис. ... канд. филол. наук.* – СПб, 2003. – 239 с.

2.1. У русистици је крајем прошлог и почетком овога века уочена потреба за издвајањем, поред до сада општеприхваћених стилова (научни, информативно-публицистички, књижевноуметнички, административно-пословни, разговорни) и посебног стила који опслужује сферу религије. Од радова који конституишу појмовно-терминолошки апарат и методологију истраживања у овом домену¹⁸ споменућемо најзначајније. Тако, Л. П. Крисин у систему функционалних стилова савременог руског језика издваја засебан религиозно-проповеднички стил (*религиозно-проповеднический стиль*), у чији састав уврштава жанрове поуке, молитве, параболе, исповести, проповеди (Крысин 1996: 135–138). Недостатак овога термина састоји се, по нашем мишљењу, у посебном издвајању жанра проповеди као конституенте назива стила, што није присутно ни у једном другом случају (не постоје називи стилова типа: научно-дисертациони, информативно-репортажни, административно-уговорни и сл.), као и у превиђању да постоје и други језгрени жанрови овога стила. С. Г. Макарова идентификује религиозни стил (*религиозный стиль*), који, по њеном мишљењу, „объективно может быть выделен исходя из своей экстралингвистической основы – религии как од-

¹⁸ Бугаева И. В. *Стилистические особенности и жанры религиозной сферы*. [В сб.:] *Стилистика текста. Межвуз. сборник научных трудов.* / Отв. ред. Е. В. Плисов. – Нижний Новгород: НГЛУ им. Н. А. Добролюбова, 2005. – С. 3–11; Гадомский А. К., Гадомская Г. П. *О теолингвистических терминах с интегральным значением 'религиозный стиль'*. [В сб.:] *Язык как инструмент познания и зеркало эпохи. Международная научно-практическая конференция.* – Симферополь. – „Универсум“, 2007. – С. 49–56; Гадомский А. К. *Религиозный язык или стиль: попытка систематизации терминологии теолингвистики.* – Ученые записки Таврического национального университета. – Т. 19 (58) № 2 Филология. – Симферополь: ТНУ, 2006. – С. 186–193; Гостеева С. А. *Религиозно-проповеднический стиль в современных СМИ*. [В сб.:] *Журналистика и культура русской речи*. Вып. 2. – М., 1997. – С. 87–94; Крылова О. А. *Существует ли церковно-религиозный функциональный стиль в современном русском литературном языке?* [В сб.:] *Культурно-речевая ситуация в современной России.* – Екатеринбург, 2000; Крылова О. А. *Толерантность, речевые жанры и функциональные стили современного русского языка*. [В кн.:] Н. А. Купина, М. Б. Хомяков (ред.), *Философские и лингвокультурологические проблемы толерантности.* – М., 2005. – С. 194–207; Крысин Л. П. *Религиозно-проповеднический стиль и его место в функционально-стилистической парадигме современного русского литературного языка*. [В сб.:] *Поэтика. Стилистика. Язык и культура: Памяти Т. Г. Винокур.* — М., 1996. – С. 135–138; Прохвятилова О. А. *Экстралингвистические параметры и языковые характеристики религиозного стиля.* – Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 2. Языковедение. Вып. 5, 2006. – С. 19–26.

ной из форм общественного сознания. Существование данного стиля не вызывает сомнений (хотя он и представляет достаточно замкнутую систему), он существует и в письменном, и в устном коде языка, но традиционно отечественная стилистика, исходя из идеологических соображений, никогда не включала его в систему функциональных стилей“ (МАКАРОВА 2001: 114). Овде се, опет, поставља начелно питање постоји ли јединствени, натконфесионални „религијски стил“ руског језика са таквим саставом и саодносом елемената који би био уочљив у изражавању припадника свих конфесија и деноминација традиционално присутних међу његовим носиоцима?¹⁹ В. В. Волков, очигледно усмеравајући пажњу на израз православне Цркве, њених клирика и верника, сматра да „имеет смысл говорить о *духовной речи*, как особом функциональном стиле русского литературного языка, лингвистическое отличие которого от других функциональных стилей, основанных только на современном русском языке, состоит в синтезе церковнославянской и русской речи“ (Волков 2001: 287–288). И. В. Бугајова залаже се за употребу термина црквени стил (*церковный стиль*), дефинишући га као „функциональный стиль современного русского литературного языка, закрепившийся в церковной сфере, представленный текстами в письменной и устной формах, которые характеризуются особым отбором и сочетанием языковых средств“, у чијем оквиру издваја следеће подстилове: црквено-богослужбени (или богослужбени), црквено-научни (догматички)²⁰, химнографски, проповеднички и поучни (БУГАЕВА 2005: 17). У каснијим интерпретацијама ове проблематике иста ауторка, увиђајући да у сфери деловања Цркве жанрови научног, информативно-публицистичког, књижевно-метничког, административно-пословног и разговорног стила имају своје посебне специфичне особености, предлаже померање тежишта испитивања са равни стила на раван дискурса (исп. БУГАЕВА 2008: 15–23). Не доводећи у питање потребу интензивирања истраживања језика сакрума у кључу анализе дискурса, сматрамо да је,

¹⁹ Склони смо да овакав концепт доводимо у питање: примера ради, црквенословенизми – лексички, граматички, творбени, ортоепски, ортографски – представљају маркантно стилогено средство у изразу православних, али не и верника других конфесија.

²⁰ Термин *догматички* у овом контексту оправдано је довести у питање, пошто се научни стил у сфери теологије као разгранатог система наука не може поистоветити са једном њеном дисциплином (догматиком као подручјем систематске теологије).

методолошки посматрано, за лингвостилистичка испитивања ове проблематике веома инспиративно издвајање профаног и сакралног функционалностилског комплекса као продукта опозиције световног и духовног, које предлаже српски русиста Бранко Тошовић (функционална интеграциона целина или функционалностилски комплекс, по овом аутору, јесте скуп стилова који чине једну затворену целину насталу као контраст у односу на друге врсте стилова, као и један комплетан систем функционалних стилова који се издваја у односу на други у зависности од области људске делатности), изражавајући и експлицитно неслагање са ауторима који религијски стил издвајају као посебан функционални стил (Тошовић 2002: 94–95).

2.2. Међу истраживачима нема потпуне сагласности ни када је реч о идентификовању и класификацији жанрова из сакралне сфере²¹: како исправно констатује Ј. В. Бобирјева, „невозможно найти единое основание для подобного выделения“, посколку церковные тексты „представляют собой комплексы, сочетающие информативные, фатические, апеллятивные и декларативные модели“ (Бобырева 2006: 32). Ова ауторка предложила је поделу на примарне и секундарне жанрове, са чиме је већина истраживача сагласна, али њено уврштање у примарне жанрове искључиво параболе и псалма, при чему параболу идентификује искључиво са Причама Соломоновим (Бобырева 2006: 32–36), губећи из вида јеванђељске и параболе из патристичке литературе, изазвало је недоумице код других стручњака који се баве овом проблематиком. Тако је И. В. Бугајова, у критичком осврту на понуђену класификацију, предложила да се у примарне уврсте сви жанрови заступљени у светописамским књигама, а у секундарне жанрови који представљају њихову модификацију. У једној претходној подели, која припада О. А. Прохватиловој, као критеријум за уврштање жанрова у примарне или секундарне узет је њихов значај и фреквентност у комуникацији која се

²¹ Овде се ограничавамо на преглед класификација сакралних жанрова са синхронијског аспекта; са дијахронијске тачке гледишта поменућемо класификацију жанрова у средњовековној руској сакралној традицији коју предлаже Н. И. Толстој (жанрови литургијске, канонске, омилитичке, хагиографске и дидактичке литературе) (Толстой 1988: 69–70), са запажањем да многи од њих постоје и у савременој сакралној традицији, али да има и оних који временом нестају (нпр. „ороси“, одн. „изложења, исповедања вере“, донети на васељенским саборима), настају (нови административни, научни, информативни жанрови у сфери унутарцрквене комуникације) или се битно модификују (средњовековни теолошки трактати и катихизиси у односу на савремене теолошке студије и уџбенике).

остварује у сакралној сфери (у језгрене жанрове, тако, уврштене су само проповед и молитва) (ПРОХВАТИЛОВА 1999: 2007). Н. Б. Мечковска, са своје стране, унутар литературе конфесија базираних на постојању канона, издваја: жанр самог канона (у хришћанству – библијског, у јудаизму – канона Танаха, у исламу – Курана), као примарни, и друге, изведене, одн. секундарне жанрове – жанр сакралних текстова који се могу назвати предањским (патристичка литература, „Галмуд“, „Суна“ и кадиси), жанр исповедања вере (нпр. ороси васељенских сабора, катихизиси), богослужбени жанр, жанр мистичко-езотеријских текстова, затим тумачења, интерпретације (толкования), проповеди, канонско-правне жанрове, жанрове „клерикалних списа“ из историографије и природословља, те полемичких списа (МЕЧКОВСКАЈА 1998: 149–171). И. А. Бугајова по критеријуму сфера употребе издваја жанрове Светог Писма (*ислам, молитва, ијарабола, ијосланица* и др.) као основне, језгрене, са којима су сви остали повезани тематски, аксиолошки, ситуативно и композиционо, затим богослужбене – химнографске (*акајисий, ијройар, кондак, икос, сийхира, канон, молитва, служба Свјетоме*), хагиографске (*жиијја, живоиојиси Свјетих, казивања о чудима*) и омитичке жанрове (*ијройовед*), дидактичке („учительные“) (*духовно ијисмо, тумачење, ијракијий*), административне (*зайисници са седица црквених оріана и оріанизација, документи Собора, молбе ијућене црквеној јерархији, синодални и ејархијски укази, ијосланице*) и етикецијске жанрове (*формуле које се користије у унуијарцрквеној комуникацији, нир. ијоздрављања ијри сусреију и на расијанку, чесијијања, ијшехе, саучеија*)²² (БУГАЕВА 2005: 4–6; БУГАЕВА 2008: 15–23). Иста ауторка поделу врши и по критеријумима генезе, функције и форме, издвајајући библијске и небиблијске, богослужбене и небогослужбене, литургијске и нелитургијске²³, усмене и писмене жан-

²² Из класификације смо изоставили неке примере жанрова који се вештачки раздвајају, типа: *слово, беседа, ијройовед*, или се истовремено уврштају у више категорија, или смештају тамо где им није место (*исјовесий* као богослужбени омитички жанр).

²³ Напоменућемо да је дистинкција између друге и треће категорије термилошки неоснована (термини *лијурјијски* и *бојослужбени* у теолошкој литератури користе се као синоними), а по инвентару наведених жанрова неубедљива; између осталог, у богослужбене жанрове Бугајова увршта све жанрове који улазе у састав чина Литургије, венчања, крштења, опела, парастоса, молебана са акатистима, рукоположења, монашког пострига, да би акатисте и молебана који се читају у разним приликама у другој класификацији уврстила у нелитургијске.

рове (БУГАЕВА 2005: 7–8). А. К. Гадамски, под утицајем пољске литературе, уводи разграничење 13 жанрова (хагиографски текстови, духовна посланица, молитва, папска енциклика, преводи текстова нехришћанских религија, преводи текстова хришћанских религија, параболоа, обавештење парохијанима, проповед, пророштво, други профетички жанрови (хороскоп, откривење, визија), духовна песма, сведочанство) (ГАДОМСКИЙ 2008: 89–91), да би, фокусирајући се на православни ареал, списак употпунио и жанровима исповести, писмене инструкције, записника, хеортолошких текстова (ГАДОМСКИЙ 2008: 92).

2.2.1. Највећу пажњу истраживача сакралних жанрова у русистици привукли су жанрови посланице и проповеди. Посланице су из синхронијске перспективе у монографији И. Ј. Јармуљске²⁴ и неколиким радовима²⁵ анализиране са становишта њихових лингвистичких

²⁴ Јармуљская И. Ю. *Современное духовное послание как документ Церкви*. – Волгоград: Издательство Волгоградского государственного университета, 2008. – 247 с.

²⁵ Бугаева И. В. *Особенности жанра послания в церковных СМИ*. [В сб.:] *Жанры и типы текста в научном и медийном дискурсе. Межвузовский сб. научных трудов*. – Орел, 2006. – С. 157–165; Јармуљская И. Ю. *Виды и функции повторов в современном церковном послании*. [В сб.:] *Риторика и культура речи в современном обществе и образовании: Сборник материалов X Международной конференции по риторике*. – М., 2006. – С. 485–489; Јармуљская И. Ю. *Виды риторических фигур в современных церковных посланиях*. [В сб.:] *Риторика в системе коммуникативных дисциплин*. Санкт-Петербургский государственный горный институт (технический университет). – СПб., 2005. – С. 105–106; Јармуљская И. Ю. *Дидактическая направленность современных церковных посланий*. – Вестник ВолГУ. Серия 9. Вып. 3. Ч. 1. – Волгоград, 2003–2004. – С. 97–101; Јармуљская И. Ю. *Культурологический потенциал послания как вида церковного документа*. [В сб.:] *Наука, искусство, образование в III тысячелетии: Материалы III Международного научного конгресса, г. Волгоград, 7–8 апреля 2004 г.*: В 2 т. Т. 2. – Волгоград, 2004. – С. 359–363; Јармуљская И. Ю. *Лексическая структура современного духовного послания*. [В сб.:] *Русская словесность в контексте современных интеграционных процессов: материалы Международной научной конференции, г. Волгоград, 24–27 апреля 2005 г.* – Волгоград, 2005. – С. 422–428; Јармуљская И. Ю. *Религиозно-философский потенциал современных церковных посланий*. [В сб.:] *Человек в современных философских концепциях: Материалы III Международной научной конференции, г. Волгоград, 14–17 сентября 2004 г.*: В 2 т. Т. 2. – Волгоград, 2004. – С. 83–87; Јармуљская И. Ю. *Церковное послание как жанр современной религиозной коммуникации*. [В сб.:] *Церковь и проблемы современной коммуникации: Сб. ст. по материалам Международной научно-практической конференции (г. Нижний Новгород, 5–7 февраля 2007)*. – Нижний Новгород: Нижегородская Духовная семинария, 2007. – С. 191–200, и др.

и документационих параметара: истражене су типологија посланица, карактеристике језичких средстава разних нивоа који учествују у обликовању остварења овога жанра (лингвостилистички и статистички аспекти), систем за њих карактеристичних стилских изражајних средстава, као и композициона структура посланица као званичног документа Цркве.

Проповед као језгрени жанр комуникације у сфери сакралног испитана је у нешто већем броју радова са становишта њених карактеристичних комуникативних својстава (реализација у усменој форми, усмереност према колективном адресату, асиметрија међу комуникантима у смислу апсолутне доминације проповедника над реципијентима, високо изражена интертекстуалност) и лингвистичких карактеристика, међу којима је најочљивија снажно изражена интеракција архаичних и савремених језичких јединица (елемената црквенословенског и савременог руског књижевног језика) на лексичком, фонетском, морфолошком и синтаксичком плану²⁶. По-

²⁶ Ивойлова Н. Ю. *Об особенностях композиции современной христианской проповеди.* – Ярославский педагогический вестник, № 3 (32), 2002. – С. 12–24; Карасик В. И. *Религиозный дискурс.* [В сб.:] *Языковая личность: проблемы лингвокультурологии и функциональной семантики: Сб. науч. тр.* – Волгоград: Перемена, 1999. – С. 5–19; Михальская А. К. *Пути развития отечественной риторики: утрата и поиски речевого идеала.* – Филологические науки. 1992, № 3. – С. 65–66; Мухелишвили Н. Л., Шабуров Н. В., Шрейдер Ю. А. *О символичности проповеди.* – Человек, 1991, № 4. – С. 47–56; Петрикова А. *К вопросу о лексических средствах современной православной проповеди.* [В сб.:] *Церковь и проблемы современной коммуникации: Сб. ст. по материалам Международной научно-практической конференции (г. Нижний Новгород, 5–7 февраля 2007).* – Нижний Новгород: Нижегородская Духовная семинария, 2007. – С. 133–140; Плисов Е. В. *Проповедь как тип текста: коммуникативно-функциональный аспект.* [В сб.:] *Жанры и типы тексты в научном и медийном дискурсе. Межевз. сб. научн. трудов.* Вып. 2. Орел, 2005. – С. 157–167; Плисов Е. В. *«Чужое слово» в проповеди: интертекстуальность как стилиевая черта проповеднического жанра.* [В сб.:] *Церковь и проблемы современной коммуникации: Сб. ст. по материалам Международной научно-практической конференции (г. Нижний Новгород, 5–7 февраля 2007).* – Нижний Новгород: Нижегородская Духовная семинария, 2007. – С. 159–176; Прохвятилова О. А. *Внешняя диалогичность звучащей православной проповеди.* [В сб.:] *Мир Православия: Сб. науч. ст.* – Волгоград: Изд-во Волгогр. ун-та, 1998. Вып. 2. – С. 97–108; Прохвятилова О. А. *Композиционно-речевая структура современной православной проповеди.* [В сб.:] *Мир Православия: Сб. науч. ст.* – Волгоград: Изд-во Волгогр. ун-та, 2002. Вып. 4. – С. 335–351; Прохвятилова О. А. *О гиперкоммуникации в современной духовной речи.* [В сб.:] *Мир Православия: Сб. науч. ст.* – Волгоград: Изд-во Волгогр. ун-та, 2000. – Вып. 3. – С. 280–295; Прохвятилова О. А. *Церковная проповедь как ядерный жанр религиозной*

себна пажња посвећена је фонетским и прозодијским обележјима проповеди (чување архаичних изговорних норми, попут одсуства квалитативне и квантитативне редукције вокала у неакцентованој позицији, типа [о] *нис̄[о]сланиш*, изговарања акцентованог нелабијализованог [э] после меких, шуштавих сугласника и [ц] у позицији пре тврдых сугласника, типа *возне[с'эӣ]*, *ду[шэ]ю*, традиционални, црквенословенски изговор неких флексија, типа *Свяӣ[аіо] Духа*, чему је посвећена и научна монографија О. А. Прохватилове, једина која се бави жанром проповеди са лингвистичког аспекта²⁷.

2. 2. 2. Жанр молитве са синхронијске тачке гледишта углавном није привлачио пажњу истраживача, изузев са социолингвистичког становишта (питања преференције традиционалног, црквенословенског или савременог богослужбеног израза), чему су посвећене монографије Н. Балашова и А. Г. Кравецког – А. А. Плетњове²⁸. У ретким радовима посвећеним овоме жанру – а њихова малобројност проистиче управо из чињенице да је у Руској православној цркви у својству богослужбеног користи искључиво црквенословенски језик²⁹ – истраживане су углавном традуктолошке, семантичке

комуникации. [В сб.:] Церковь и проблемы современной коммуникации: Сб. ст. по материалам Международной научно-практической конференции (г. Нижний Новгород, 5–7 февраля 2007). – Нижний Новгород: Нижегородская Духовная семинария, 2007. – С. 159–176; Розанова Н. Н. Сфера религиозной коммуникации: храмовая проповедь. [В сб.:] Современный русский язык. Социальная и функциональная дифференциация, отв. ред. Л. П. Крысин. – М.: „Языки славянской культуры“, 2003. – С. 348–363, и др.

²⁷ Прохватилова О. А. *Православная проповедь и молитва как феномен современной звучащей речи: Монография. – Волгоград: Издательство Волгоградского государственного университета, 1999. – 364 с.; исп. и: Прохватилова О. А. О ритмо-мелодической организации православной молитвы и проповеди. [В сб.:] Мир Православия: Сб. науч. ст. – Волгоград: Изд-во Волгогр. ун-та, 1997. Вып. 1. – С. 112–119; Прохватилова О. А. Интонационно-звуковое своеобразие духовной проповеди. – Вестник Волгоградского государственного университета, Сер. 2: Филология. Вып. 1, 1996. – С. 19–23.*

²⁸ Балашов Н. *На пути к литургическому возрождению. Москва: КПЦ «Духовная библиотека», 2001. – 508 с.; Кравецкий А. Г., Плетнева А. А. История церковнославянского языка в России (конец XIX – XX в.). Москва: «Языки русской культуры», 2001. – 400 с.*

²⁹ О овоме в детаљније: Кончаревић К. *О језичкој њолијици Цркве у конџексти њијурјијске обнове (руска искустива из XX и с њочейка XXI века). – Годишњак Православног богословског факултета Универзитета у Источном Сарајеву, Фоча, 2006, бр. 6, стр. 81–109; Кончаревић К. Социолнџивистиџички асијектии њолилинџизма сакралних језика у оквирима *Rex Slavia Orthodoxa*. – Зборник Матице српске за славистику, Нови Сад, 2008, бр. 73, стр. 213–225.*

и текстолошке димензије молитве³⁰. Најзад, отпчета су и истраживања жанра исповести³¹, жанра поменика (диптиха)³², жанрова административног стила (записници са седница црквених органа, уредбе)³³, неких жанрова информативног стила (рекламе³⁴), хеортолошких текстова³⁵, као и етикецијских жанрова (формуле које се користе у унутарцрквеној комуникацији, нпр. поздрављања при сусрету и на растанку, честитања, утехе, саучешћа)³⁶.

³⁰ Бугаева И. В. *Молитва как особый жанр современной православной публицистики*. [В сб.:] *Жанры и типы текста в научном и медийном дискурсе. Межвуз. сб. науч. тр.* Вып. 4, отв. ред. А. Г. Пастухов. – Орел: ОГИИК, 2006. – С. 27–35; Войтак М. *Проявление стандартизации в высказываниях религиозного стиля (на материале литургической молитвы)*. [В сб.:] *Текст: стереотип и творчество*, под ред. М. Костюмовой. – Пермь, 1998. – С. 214–230; Мухелишвили Н. Л., Шрейдер Ю. А. *Семантика и ритм молитвы*. – Вопросы языкознания, 1993. № 1. – С. 45–51; Прохвятилова О. А. *Православная проповедь и молитва как феномен современной звучащей речи: Монография*. – Волгоград: Издательство Волгоградского государственного университета, 1999. – С. 9–21; Свиридова В. П. *Сравнительное описание русского и французских переводов Господней молитвы Отче наш*. [В сб.:] *Мир Православия*. – Волгоград: Издательство Волгоградского государственного университета, 1998. Вып. 2. – С. 119–125.

³¹ Орлова Н. В. *Исповедь и признание*. [В сб.:] *Русский вопрос: история и современность*. – Омск, 1994. – С. 114–116; Михайлова М. В. *Молчание и слово (таинство покаяния и литературная исповедь)*. [В сб.:] *Метафизика исповеди. Пространство исповедального слова. Материалы международной конференции (Санкт-Петербург, 26–27 мая 1997 г.)*. – СПб.: Изд-во Института Человека РАН, 1997. – С. 9–14; Рабенко Т. Г. *Исповедь: к истокам речевого жанра*. – Вестник Кемеровского ун-та. – Кемерово, 2002. Вып. 4. – С. 105–107.

³² Бугаева И. В. *Церковная записка как особый жанр религиозной сферы*. [В сб.:] *Стилистика текста. Межвуз. сб. науч. тр.* Вып. 2. – Нижний Новгород: НГЛУ, 2007. – С. 3–6.

³³ Бугаева И. В. *Жанровое своеобразие текстов религиозной сферы*. [В сб.:] *Стилистика текста. Межвуз. сборник научных трудов*, отв. ред. Е. В. Плисов. – Н. Новгород: НГЛУ им. Н. А. Добролюбова, 2005. – С. 3–11.

³⁴ Бугаева И. В. *Структура и язык рекламных текстов в православных СМИ*. [В сб.:] *Язык средств массовой информации как объект междисциплинарного исследования*, сост. М. Н. Володина. – М.: МАКС Пресс, 2008. – С. 15–21.

³⁵ Кондратьева Е. В. *Православный церковный календарь как жанр душеполезного чтения (на материале календаря Соловецкой обители)*. [В сб.:] *Церковнославянский язык: преломление традиций в современной культуре*, отв. ред. Бугаева И. В. – М.: Кругъ, 2006. – С. 208–211.

³⁶ Бугаева И. В. *Этикетные формулы обращения в православной среде*. [В сб.:] *Русская речь в современном вузе*, отв. ред. Б. Г. Бобылев. – Орел: ОрелГУ, 2006. – С. 13–18.

2.3. Значајну пажњу руских теолингвиста привукла је и проблематика конфесионалне маркираности језичких нивоа. Интегрални преглед специфичности језичких средстава која налазе примену у сакралном функционалностилском комплексу савременог руског књижевног језика даје О. А. Прохватилова³⁷, односно у православном социолекту – И. А. Бугајова³⁸.

С обзиром на чињеницу да је лексички ниво најважнија компонента језичке организације стилова и жанрова унутар сакралног функционалностилског комплекса, чији се елементи одликују специфичном семантиком, стилском обојеношћу и историјском димензијом, највећи број истраживања у русистичкој теолингвистици посвећен је управо структури и функционисању апелативне³⁹, онома-

³⁷ Прохватилова О. А. *Языковые средства религиозного стиля*. [В сб.:] *Хрестоматия теолингвистики*, ред.-сост. Ч. Лапич, А. К. Гадомский. – Симферополь: Универсум, 2008. – С. 113–122.

³⁸ Бугаева И. В. *Язык православных верующих в конце XX – начале XXI века*. – Москва: Изд. РГАУ – МСХА им. К. А. Тимирязева, 2008. – С. 78–205.

³⁹ Из ове области поменућемо монографију: Тимофеев К. А. *Религиозная лексика русского языка как выражение христианского мировоззрения*. – Новосибирск, 2001. – 88 с. и студије и чланке: Бугаева И. В. *Омонимия церковнославянских и русских лексем при восприятии богослужебных текстов*. [В сб.:] *Актуальные проблемы современной педагогической лингвистики. Межвуз. сб. научн. трудов*. Вып. VIII. / Отв. ред. Е. В. Алтабаева. – Мичуринск: МГПИ, 2005. – С. 83–89; Гадомский А. К. *Определение религиозной лексики как одна из проблем современной теолингвистики*. [В сб.:] *Диалог культур. Теория и практика преподавания языков. Материалы 2-й Международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию первого выпуска иностранных студентов филологического факультета 6–8 сентября 2007*. – Симферополь: Изд. „Доля“, 2008. – С. 135–146; Гадомский А. К. *К вопросу о единицах теолингвистики*. [В сб.:] *Восточнославянская филология: Сборник научных работ. Вып II. Часть I. Языкознание*. – Горловка: изд-во ГГПИИЯ, 2006. – С. 11–20; Журавлев С. А. *Религиозная лексика и прагматика словаря*. [В сб.:] *Русская и сопоставительная филология: состояние и перспективы: Международная научная конференция, посвященная 200-летию Казанского университета (Казань, 4–6 октября 2004 г.): Труды и материалы*, под общ. ред. К. Р. Галиуллина. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2004. – С. 290–296; Климович Н. В. *К вопросу об определении библеизма в лингвистике*. [В сб.:] *Языкознание*. – Красноярск: Красноярский государственный университет, 2006 – С. 202–204; Матвеева Н. П. *Библеизмы в русской словесности*. – Русская словесность. – 1993; № 2. – 1996, № 2; Мусорин А. *Теонимическая лексика русского языка*. [В сб.:] *Родной язык, родное слово*. – Новосибирск, 2004. – С. 121–123; Черняк В. Д. *Агннимы в лексиконе языковой личности как источник коммуникативных неудач*. [В сб.:] *Русский язык сегодня*, под ред. Л. П. Крысина. – М.: Азбуковник, 2003. – С. 295–305.

стичке⁴⁰, термилошке лексике теолошких и других контактних и комплементарних дисциплина⁴¹, као и религијски мотивисаној фра-

⁴⁰ Од монографија из ове области издајамо: Бугаева И. В. *Агионимы в православной среде: структурно-семантический анализ*. – М.: ФГОУ ВПО РГАУ – МСХА им. К. А. Тимирязева, 2007. – 138 с.; Горбаневский М. В. *Из опыта культурно-исторического анализа топонимии: русские топонимы и православие. Топонимы и общество*. – М., 1989; Терехин Н. М. *Сакральная география Русского Севера (Религиозно-мифологическое пространство севернорусской культуры)*. – Архангельск, 1993. – 223 с.; Юдин А. В. *Ономастикон русских заговоров: имена собственные в русском магическом фольклоре*. – М.: МОНФ, 1997. – 320 с., а од репрезентативних студија и расправа објављених на страницама зборника и часописа: Родионова И. В. *Дериваты библейских антропонимов в народной языковой традиции: (словарные материалы)*. – Вопросы ономастики. – Екатеринбург: УрГУ. – 2004. – № 1. – С. 121–144; Самохвалова Л. Д. *Синтагматические отношения в микросистеме номинации Богородичной иконографии*. [В сб.:] *Влияние Библии на литературные языки. Материалы XXXI Всероссийской научно-методич. конференции СПбГУ*. – Вып. 7. – СПб, 2002. – С. 39–47; Станкова Т. Ю. *К вопросу об именах святых и их идентификации в английском языке*. [В сб.:] *Мир Православия*. – Волгоград: Изд-во Волгоградского государственного университета, 2000. Вып. 3. – С. 296–299; Терехин Н. М. *Сакральная топонимия Русского Севера (К постановке проблемы)*. [В сб.:] *Вопросы топонимики Подвinya и Поморья*. – Архангельск, 1991. – С. 24–34.

⁴¹ Радови који се баве теолошком терминологијом за сада су малобројни: Бугаева И. В. *Православный социолект и его лексикографическое описание*. [В сб.:] *Единство системного и функционального анализа языковых единиц: материалы Междунар. науч. конф. (г. Белгород, 11–13 апр. 2006)* Ч. 2. – Белгород, 2006. – С. 336–339; Коньчак И. *Формирование в русском языке терминологии, связанной с исламом*. [В сб.:] *Хрестоматия теолингвистики*, ред.-сост. Ч. Лапич, А. К. Гадомский. – Симферополь: Универсум, 2008. – С. 269–286; Шестаков Л. А. *Проблемы тезауруса: религиозное мировидение, мироощущение, философия, языковая образность*. [В сб.:] *Мир Православия*. – Волгоград: Изд-во Волгоградского государственного университета, 1997. – Вып. 1. – С. 131–135. Ипак, у русистичкој лексикографији појавио се већи број остварења везаних за ову сферу (једнојезични и преводни речници теолошке терминологије): Азаров А. А. *Русско-английский словарь религиозной лексики*. – М.: Руссо, 2002; *Азбука христианства. Словарь-справочник важнейших понятий и терминов христианского учения и обряда*. – М.: МАИК «Наука», 1997; *Англо-русский словарь в помощь христианскому переводчику*. Под ред. М. Макарова. – М.; «Духовное возрождение», 1998; Бен-Леви С. *Англо-русский толковый словарь библейско-религиозной лексики*. – М.: КАРО, 2000; Бугаева И. В. *Словарь ударений религиозной лексики. Словарь сокращений религиозной лексики*. – М.; «Кругъ», 2009; Воскобойников В. М. *Энциклопедический православный словарь*. – М.: «Эскиммо», 2005; Живов В. М. *Святость. Краткий словарь агиографических терминов*. – М.: Гнозис, 1994; Матвеев С. А. *Англо-русский теологический словарь*. – М.: Астрель, 2006; *Полный православный богословский энциклопедический словарь*. В 2-х т. – М.: Изд. отдел Мо-

зеологији руског језика из монолингвалне и конфронтационе перспективе⁴². Ипак, у експанзији су и истраживања конфесионалне маркираности других нивоа савременог руског књижевног језика, пре свега фонетско-фонолошког са прозодијским⁴³, графичко-ортографског⁴⁴ и граматичког⁴⁵.

сковског Патриархата, 1992 (репр. воспр. изд. 1913); Складарская Г. Н. *Словарь православной церковной культуры*. – СПб.: «Наука», 2000; *Словарь литургических терминов*, ред. О. В. Шайкевич, П. Сахаров. – М., 1998.

⁴² Монографије: Бабушкин А. П. *Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка*. – Воронеж: Изд-во Воронежского государственного университета, 1996. – 104 с.; Ушаков В. Д. *Фразеология Корана: опыт сопоставления фразеоречений Корана и арабского классического языка*. – М.: Восточная литература, 1996. – 202 с.; студије и чланци: Алефиренко Н. Ф. *Фразеологическая репрезентация христианского мировосприятия (на материале восточнославянских языков)*. [В сб.:] *Мир Православия*. – Волгоград: Изд-во Волгоградского государственного университета, 1998. – Вып. 2. – С. 126–131; Гашева Л. П. *Библейские фразеологизмы в контексте русской лингвокультуры*. [В сб.:] *Мир Православия*. – Волгоград: Изд-во Волгоградского государственного университета, 1998. – Вып. 2. – С. 132–136; Жолобова А. О. *Фразеологизмы-библейзмы в русском, английском и испанском языках: частичные эквиваленты*. [В сб.:] *Материалы научной итоговой конференции «Русская и сопоставительная филология: концептуально-семантический и системно-функциональный аспекты»*. – Казань: Унипресс, 2002. – С. 24–25; Свиридонова В. П., Бухонкина А. С. *Фразеологические единицы религиозного содержания в свете лингвокультурологии*. [В сб.:] *Мир Православия*. – Волгоград: Изд-во Волгоградского государственного университета, 2002. – Вып. 4. – С. 352–358, и др.

⁴³ Монографије: Прохвятилова О. А. *Православная проповедь и молитва как феномен современной звучащей речи*. – Волгоград: Изд-во Волгоградского государственного университета, 1999, посебно стр. 9–30; Успенский Б. А. *Архаическая система церковнославянского произношения: (из истории литургического произношения в России)*. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1968. – 156 с.; расправе и чланци: Бугаева И. В. *Акцентные варианты в православном социолекте и литературная норма*. [В сб.:] *Человек и языковое пространство. Аспекты взаимодействия*, отв. ред. Е. В. Плисов. Межвуз. сб. научн. трудов. Вып. 2. – Нижний Новгород: Изд-во ГОУ НГЛУ, 2006. – С. 3–8; Бугаева И. В. *Фонетические особенности православного социолекта*. [В сб.:] *Хрестоматия теолингвистики*, ред.-сост. Ч. Лапич, А. К. Гадомский. – Симферополь: Универсум, 2008. – С. 61–69; Прохвятилова О. А. *Интонационно-звуковая организация современной духовной речи*. [В сб.:] *Вопросы русского языкознания: Сб. науч. ст. к юбилею Е. А. Брызгуновой*. Вып. XI: *Аспекты изучения звучащей речи*. – М., 2004. – С. 163–174.

⁴⁴ Бугаева И. В. *Графическая и орфографическая нормированность текстов религиозной сферы*. [В сб.:] *Русская словесность в контексте современных интеграционных процессов*, ред. О. В. Иншаков. Волгоград: Изд-во Волгоградского государственного университета, 2007. – С. 635–640; Бугаева И. В. *К вопросу о*

3. Понуђени преглед досадашњих подручја испитивања русистичке теолингвистике, који не пледира на коначност и свеобухватност у инвентаризацији истраживачких проблема, показује да несумњиво постоји широк спектар питања везаних за структуру и функционисање руског језика у религијском контексту која изискују укључивање комплексног теолингвистичког појмовно-терминолошког и теоријско-методолошког апарата. Специфичност проблематике на граници између теологије и лингвистике условила је, како смо показали, конституисање нове научне дисциплине – теолингвистике, са значајним фундаменталним и апликативним, дескриптивним и прескриптивним потенцијалом, са респектабилним остварењима и широким перспективама даљег развоја. Ако овај рад пружи подстицај за интензивирање теолингвистичких истраживања и у нашој средини, на материјалу српског и других словенских језика, сматраћемо да је постигао свој циљ.

Цитирана литература

- БОБЫРЕВА 2006: Бобырева, Е. В. «Религиозный дискурс: стратегии построения и развития». [In:] Прохвятилова, О. А. (ред.), *Человек в коммуникации: концепт, жанр, дискурс*. Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2006: стр. 190–199.
- БУГАЕВА 2005: Бугаева, И. В. «Стилистические особенности и жанры религиозной сферы». [In:] Плисов, Е. В. (ред.), *Стилистика текста. Межвуз. сборник научных трудов*. Нижний Новгород: НГЛУ им. Н. А. Добролюбова, 2005: стр. 3–11.

методологических и теоретических основах изучения религиозной коммуникации. [В сб.:] *Церковь и проблемы современной коммуникации. Сборник статей по материалам Международной научно-практической конференции*, ред. А. Мякинин, И. В. Бугаева, Е. В. Плисов. – Нижний Новгород: Нижегородская Духовная семинария. – С. 39–53; Кондратьева Е. В. *К вопросу об упорядочении орфографического оформления церковных печатных изданий*. [В сб.:] *Церковнославянский язык: история, исследование, преподавание: Материалы I междунар. науч. конф., 28–30 сент. 2004 г. Москва*, отв. ред. И. В. Бугаева. – М.: Изд-во ПСТГУ, 2005. – С. 217–224; Супрун В. И. *Принципы новоцерковнославянской орфографии*. – [В сб.:] *Мир Православия*. – Волгоград: Изд-во Волгоградского государственного университета, 1997. – Вып. 1. – С. 94–99.

⁴⁵ Гадомский А. К. *Теолингвистика и грамматика*. – Ученые записки Таврического национального университета. – Симферополь, 2006. – Сер. «Филология»; Т. 19(58), № 4. – С. 15–25.

- БУГАЕВА 2007: Бугаева, И. В. «К вопросу о методологических и теоретических основах изучения религиозной коммуникации». [In:] Мякинин, А. (ред.), *Церковь и проблемы современной коммуникации*. Нижний Новгород: Нижегородская Духовная семинария, 2007: стр. 39–53.
- БУГАЕВА 2008: Бугаева, И. В. *Язык православных верующих в конце XX – начале XXI века*. Москва: Изд. РГАУ – МСХА им. К. А. Тимирязева, 2008.
- ВОЛКОВ 2001: Волков, В. В. *Курс русской риторики*. Москва: Изд. храма св. муч. Татианы при МГУ, 2001.
- ГАДОМСКИЙ 2005: Гадомирский, А. К. «Теолингвистика: история вопроса». *Ученые записки ТНУ* т. 18 (57), № 1: стр. 16–26.
- ГАДОМСКИЙ 2006: Гадомирский, А. К. «О жанровом подходе к изучению религиозного языка». *Культура народов Причерноморья* № 137, Т. I: стр. 89–92.
- ГАДОМСКИЙ 2010: Гадомирский, А. К. «Русская теолингвистика: история, основные направления исследований». *Стил* бр. 9: стр. 357–373.
- КРЫСИН 1996: Крысин, Л. П. «Религиозно-проповеднический стиль и его место в функционально-стилистической парадигме современного русского литературного языка». [In:] *Поэтика. Стилистика. Язык и культура: Памяти Т. Г. Винокур*. М.: Наука, 1996: стр. 135–138.
- МАКАРОВА 2001: Макарова, С. Г. «Функциональные стили русского и французского языков (своеобразие научного стиля французского языка)». [In:] Галиуллин, К. Р., Николаев, Г. А. (ред.), *Бодуэновские чтения: Бодуэн де Куртэнэ и современная лингвистика: Международ. науч. конф. (Казань, 11–13 дек. 2001 г.): Труды и материалы: В 2 т.* Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2001, Т. 2: стр. 114–117.
- МЕЧКОВСКАЯ 1998: Мечковская, Н. Б. *Язык и религия: Лекции по филологии и истории религий*. Москва: Агентство «ФАИР», 1998.
- ПРОХВАТИЛОВА 1999: Прохвятилова, О. А. *Православная проповедь как феномен звучащей речи*. Изд-во ВолГУ, Волгоград, 1999.
- ПРОХВАТИЛОВА 2007: Прохвятилова, О. А. «Церковная проповедь как ядерный жанр религиозной коммуникации». [In:] *Труды Нижегородской Духовной Семинарии* вып. 5: стр. 349–368.
- ТОЛСТОЙ 1988: Толстой, Н. И. *История и структура славянских литературных языков*. Москва: Наука, 1988.
- ТОШОВИЋ 2002: Тошовић, Б. *Функционални сџилови*. Београд: Београдска књига, 2002.
- CRYSTAL 1995: Crystal, D. *Die Cambridge-Enzyklopädie der Sprache*. Frankfurt a.M.-New York: Campus, 1995.
- HERBERMANN 1997: Herbermann, C.-P., Groschel, B., Wassner, U. H., *Sprache & Sprechen. Fachsystematik der Allgemeinen Sprachwissenschaft und*

Sprachensystematik. Mit ausfuhrriichen Terminologie- und Hamenregistern. Wiesbaden: Harrassowitz, 1997.

KRISTAL 1987: Kristal, D., *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike.* Beograd: Nolit, 1987.

KUCHARSKA-DREISS 2004: Kucharska-Dreiss, E. „Teolingwistyka – próba popularyzacji terminu“. [In:]: Mikołajczak, S., Węclawski, T. (red.), *Język religijny dawniej i dziś.* Poznań: Wydawnictwo „Poznanskie Studia Polonistyczne“, 2004: s. 23–30.

WAGNER ET AL. 1999: Wagner, A. „Theolinguistik? – Theolinguistik!“, [In:]: Spilman, H. O., Warnke, I. (Hrsg.), *Internationale Tendenzen der Syntaktik und Pragmatik. Akten des 32. Linguistischen Kolloquiums in Kassel 1997 (= Linguistik International 1).* Frankfurt a. M.: Peter Lang, 1999: S. 507–512.

Резюме

Ксения Кончаревич

ЈАЗЫК САКРУМА КАК ПРЕДМЕТ ИССЛЕДОВАНИЙ В РУСИСТИКЕ

В работе предлагается обзор теолингвистических исследований в русистике, рассматривается ее теоретико-методологический и понятийно-категориальный аппарат и критически обсуждаются важнейшие результаты, достигнутые в последнем десятилетии XX и первом десятилетии XXI века в фундаментальных и прикладных областях изучения языка сакрума, которые излагаются в диссертациях, монографических публикациях, трудах, опубликованных в тематических сборниках, сборников материалов научных конференций и в научных журналах в Российской Федерации (с библиографическими референцами).

Важным достижением российской теолингвистики, как отмечает автор, является признание учеными наличия самостоятельного функционального стиля, связанного с религиозной сферой, выделение особых сакральных жанров с присущими каждому из них стилистическими особенностями, а также выявление в современном русском литературном языке разноуровневых конфессионально маркированных средств. Критике подвергаются отдельные классификационные и терминологические недочеты и предлагается более широкое внедрение в русистику новых ключевых категорий, релевантных для теолингвистических исследований, таких, как сакральный//профанный функционально-стилевой комплекс.